

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070.1:791.229.2

А. Е. Дроботенко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Документальне кіно і журналістика: взаємозв'язок понять

Дроботенко А. Е. Документальне кіно і журналістика: взаємозв'язок понять. Стаття містить спостереження щодо доречності перенесення основних постулатів журналістської діяльності на створення документальних стрічок, які базуються на співставленні класичних визначень термінів та сучасного бачення проблематики практиками та теоретиками медіакультури. Автор намагається встановити, як співвідносяться поняття документалістики та журналістики, виділити їхні основні подібності та відмінності з огляду на специфічність документального жанру кінематографа, визначити, що може вважатися документальною стрічкою, базуючись на результатах дослідження.

Ключові слова: журналістика, документалістика, кінематограф, мистецтво, медіамистецтво, ЗМК, масова культура.

Дроботенко А. Е. Документальное кино и журналистика: взаимосвязь понятий. Статья содержит наблюдения относительно уместности переноса основных постулатов журналистской деятельности на создание документальных лент, которые базируются на сопоставлении классических определений терминов и современного видения проблематики практиками и теоретиками медиаккультуры. Автор пытается установить, как соотносятся понятия документалистики и журналистики, выделить их основные сходства и различия, учитывая специфичность документального жанра кинематографа, определить, что может считаться документальной лентой, основываясь на результатах исследования.

Ключевые слова: журналистика, документалистика, кинематограф, искусство, медиаискусство, СМК, массовая культура.

Drobotenko A. Documentary cinema and journalism: the correlation of definitions. The main idea of this work is to try to understand the approaches to intercorrelation between journalistic activity and the creation of documentary films. The article contains an analysis of transferring the basic principles of journalistic activity to the creation of documentary films based on the classical definitions of these terms and the modern vision of this problem by practitioners and theoreticians of mediaculture. The author tries to establish the ways the concepts of documentary and journalism are correlated, identify their main similarities and differences, taking into account the specificity of the documentary genre of cinema; determine what can be considered a documentary film based on the results of the study of this work. The article contains an analysis of such directions of journalistic activity as the informative, analytical and artistic genres. The key features and principles of their construction have been identified. On the basis of the data obtained, the author tries to make a conclusion about in which of these journalistic genres the authors of the documentary work and which requirements for working with information in the documentary genre of cinema can be offered.

Keywords: journalism, documentary, cinematography, art, media-art, mass media, mass culture.

Документальне кіно з огляду на специфічність свого жанру – орієнтованість на відтворення реальних фактів – потребує чіткого визначення, зокрема щодо того, як воно співвідноситься із журналістською діяльністю. Наразі це питання в науковому середовищі залишається відкритим. Воно є досить суперечливим, але його визначення має і практичне, і наукове значення. В умовах сьогоденної України питання соціально відповідальної журналістики, перевірки достовірності інформації постають особливо гостро з огляду на інформаційну війну, що триває. З'являються ресурси, які займаються дослідницькою діяльністю, спрямованою на виявлення брехні та маніпуляцій у

журналістській продукції. Але, як правило, об'єктами їх досліджень є новинні телепередачі та публікації у значущих видавництвах.

Документальний кінематограф за обсягом аудиторії, що споживає продукт його діяльності, не поступається ані телебаченню, ані друкованим чи інтернет-виданням. Тому сприйняття документального кіно як ланки журналістики дозволить привернути увагу дослідників, які висвітлюють проблему маніпулювання в медіа, до документального кінематографа, адже він висвітлює не вигадані події, а реальні, виконує не стільки розважальну, скільки пізнавальну функцію. Особливо гостро постає питання відповідальної журналістики в документалістиці, що

присвячена подіям часів Майдану та АТО. Деякі з них, зокрема «Крим. Шлях на Батьківщину» та «Україна: маски революції», викликали жваву реакцію з боку суспільства стосовно того, чи відповідають реальності викладені там факти.

Із теоретичної точки зору, актуальність питання полягає в тому, що визначення документального кінематографу як різновиду журналістики може принципово змінити кут його досліджень. Адже зміст і форма подачі продуктів журналістської діяльності та кінематографу оцінюються за різними критеріями.

В умовах сучасного інформаційного суспільства будь-якому джерелу, що продукує та висвітлює інформацію з приводу того чи іншого явища або події, відводиться значна роль. Документальне кіно стає одним із найважливіших пластів сучасної медіакультури. Кінематограф як одна з ланок системи засобів масової комунікації розглядався багатьма дослідниками, серед яких К. Каландаров, М. Маклюєн, К. Тарасов та інші. М. Маклюєн, наприклад, відносив кіно до «гарячих» засобів комунікацій [6:14], тобто таких, що не залишають глядачам місця для рефлексії, полишаючи після себе відчуття, начебто вони отримали найбільш повну або всю інформацію з того чи іншого приводу. Тож у контексті цієї статті важливо говорити про кінематограф як про засіб масової комунікації, оскільки його об'єднує з журналістикою те, що вони виконують інформаційну та регулюючу ролі. Це є однією з підстав для порівняння кінематографу з журналістикою, що дозволяє говорити і про співвідношення цих сфер, і про їх розрізнення. Однак, переходячи до конкретики, треба відзначити, що наразі не існує єдиної думки щодо того, чи можливе застосування основних засад журналістської діяльності по відношенню до документалістики.

У науковій літературі ця тема є малодослідженою. Здебільшого йдеться про загальний стан сучасної документалістики. Наприклад, Л. Малькова намагається розібратися в тому, чи є сучасні документальні стрічки дійсно документальними [7:1–10]. Що стосується питання саме віднесення цього жанру кінематографу до журналістики, про нього частіше можна почути або прочитати в працях сучасних практиків документалістики та журналістики. Але їхні думки із цього приводу не є однотайними.

У науковому посібнику «Новий журналіст.

Як опанувати медіапрофесію» вітчизняний журналіст Р. Кухарчук відносить документальне кіно до аналітичного жанру журналістики [5:15]. Російський документаліст українського походження В. Манський у своєму інтерв'ю інтернет-виданню MediaLab, навпаки, чітко розрізняє ці поняття: «Журналістика, на відміну від документалістики, закриває весь комплекс проблем. Це як підручник з математики, де в кінці є відповіді на запитання. Функція аудиторії в цьому разі – спожити цей продукт. Журналістика – як комплексний обід. У документалістиці принципова участь глядача. Він має пускати в себе атмосферу кіно та виробляти власне сприйняття» [9].

Тож наразі метою цієї роботи є визначення того, чи насправді документальне кіно може називатися окремою ланкою журналістики, і якщо так, то які вимоги до його створення мають бути. Для визначення питання буде доречним розібратися в тому, що прийнято розуміти під термінами «документальний фільм» та «журналістика».

Почнемо з першого поняття. Документальним фільмом, за визначенням академічного словника української мови, прийнято називати такий, «який показує справжні факти, події» [1:356]. Кінорежисер та теоретик документалістики Д. Вертов про цей жанр кінематографу писав: «Документальний фільм – це той, завданням якого є бачити і чути життя, помічати його вигини і переломи, фіксувати та організовувати окремі характерні життєві явища в ціле, в екстракт, у висновок» [3]. А ось шотландський документаліст Д. Грірсон вбачав у документальному кіно творчу розробку дійсності. Його називають батьком британських і канадських документальних фільмів. Він прийшов у кінематограф із соціології та розглядав документальне кіно не як явище мистецтва, а як новий вид журналістики, інструмент дослідження суспільства [10:81–83].

Насправді визначень поняття «документальний кінематограф» нині існує безліч, але є одна особливість, котра безпосередньо впливає на кожне з них: у назві цього жанру кінематографу присутнє слово «документальний». Це зводить усі визначення до того, що документальне кіно – це те, що засновано на реальних подіях, транслює реальні кадри з життя та є підкріпленим документами.

Що стосується журналістики, то вона визначається як діяльність з пошуку, обробки

та поширення актуальної соціальної інформації (через пресу, радіо, ТБ, кіно і т.п.) [4:3]. В. Цвік вбачав її предметом реальну дійсність у всій її різноманітності [8:4]. Саме це об'єднує журналістську та документалістську діяльність.

Автор документального кіно, перш ніж створити стрічку, збирає свідчення з різних джерел, бере коментарі дійових осіб і експертів. Ці ж самі дії виконує і журналіст, аби написати свій матеріал. Це ще одна характеристика, що об'єднує журналістику та документалістику та водночас відрізняє документальний жанр кінематографу від художнього. Створення ж ігрового кіно базується на іншому алгоритмі.

Але ми не можемо розглядати документальні стрічки як новинну журналістику. Тут є і жанрові відмінності, і ті, що обумовлюються особливостями створення кінострічок.

Французький продюсер, викладач університету Гренобля Ж. М. Барр, завітавши до Новосибірського державного університету на факультет журналістики з лекцією щодо основ документального кіно, на початку своєї промови відзначив: «Дивно, що в журналістській аудиторії я розповідаю про авторську документалістику. У нас ці два напрями не змішуються: ті, хто навчаються журналістики, не торкаються цього жанру кіно. Адже вони зі своїми підходами до висвітлення реальності стоять нарізно. Там, де час грає на руку документалістам, він є ворогом журналіста» [11]. Мається на увазі, що останньому за короткий проміжок часу потрібно зібрати всю необхідну інформацію, обробити її та підготувати до випуску. Для документаліста швидкість не є принципово важливою – увесь процес створення кінострічок поділяється на декілька досить великих етапів, що не можуть бути виконані за короткий термін, тому пошук інформації та її обробка – явища, які не обмежені часом.

Тож об'єднуючими факторами документалістики та журналістики є предмет досліджень у вигляді реальних подій та явищ життя й механізм створення матеріалу: пошук інформації, її обробка та систематизування, викладення в необхідній формі (кінострічка, телевізійний сюжет, стаття тощо). Серед відмінностей – вимога оперативності, що має велике значення для журналіста та може бути ігнорованою документалістом. Швидкість подання готового матеріалу є основною настановою для інформаційного жанру журналістики. Йому властиві й інші

особливості, що не можуть бути виконані в документальному кіно, серед них – головний елемент утворення інформаційного жанру. Для новин чи репортажів цим елементом є факт, якась конкретна подія, про яку слід відповісти на питання: Що вона собою має? Де? Коли сталася? Тут описуються її конкретні деталі, без виявлення причинно-наслідкових подій, опис є коротким та лаконічним.

З огляду на зазначені особливості документальне кіно як продукт журналістської діяльності є певним симбіозом аналітичного та художнього жанрів журналістики.

Художність заснована на сутності документалістики. Остання, при певному кути зору, залишається різновидом кінематографу, який, у свою чергу, є мистецтвом. Спираючись на академічний словник української мови, художнім є те, що стосується мистецтва [2:169], яким би воно не було: хореографічним, образотворчим, музичним чи кінематографічним. Художність використовується документалістом, аби передати глядачам образи героїв фільму, їх настроїв та атмосферу навколишнього середовища. Ця мета досягається насамперед завдяки візуальним інструментам передачі інформації. Саме тому документаліст зацікавлений у зйомках тих кадрів, котрі для журналіста виявляються несуттєвими: як-то падаючий з дерева лист, аби розповісти глядачеві, що дія відбувається восени, або краплі дощу, щоб показати, що в той чи інший момент був дощ, який може бути ключовою інформацією з точки зору тих фактів, які будуть викладені далі.

Головним елементом жанрового утворення художньої журналістики є образ. Для неї актуальні такі поняття, як сюжет і фабула. Тобто визнання документального фільму різновидом художньої журналістики ніяк не суперечить його документальності. Адже сам сюжет – це та документальна основа, на яку спирається митець. А фабула – це інструмент, що дозволяє авторові викладати факти у тій послідовності, що утримає глядача в напрузі протягом усієї стрічки. Він обов'язково дізнається усю хронологію та факти тієї чи іншої події або явища, але в тій послідовності, що змусить його бути захопленим протягом усієї тривалості фільму.

Для аналітичної журналістики елементом жанрового утворення є група фактів, що взаємодіють та підкоряються одній темі. Тут, на відміну від репортажів та новин, важливим є причинно-наслідковий зв'язок та відповіді на питання: Як? Навіщо? Для чого?

Ключовий елемент цього жанру – ідея. Глядачеві надаються факти, які разом оповідають про ту чи іншу тему, пропонуючи йому якусь конкретну ідею у вигляді висновків, які були зроблені на підставі всього представленого в стрічці. Аналітичний жанр журналістики дозволяє автору надати особисту оцінку тих чи інших подій або явищ, власні думки з їх приводу. Але це зовсім не означає, що всі факти, котрі були використанні в фільмі, мають доводити цю думку, адже різноманітність представлених думок – той принцип журналістської діяльності, котрий забезпечує найбільш повне висвітлення заданої

теми чи питання і залишається властивим навіть аналітичному жанру журналістики.

Документальне кіно у своєму класичному вигляді цілком справедливо може вважатися продуктом журналістської діяльності, що виконується за правилами художнього та аналітичного жанрів. Виходячи з цього, для нього є доречним використання основних постулатів журналістики, що відповідає зазначеним жанрам: правдивість і точність викладених фактів, багатоманітність думок та незалежність автора від зацікавлених сторін у темі, що розглядається.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. 1970–1980 / під заг. ред. акад. АН УРСР Білодіда І. К. — К. : Наук. думка, 1970. — Т. 1 : А–В. — 526 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. 1970–1980 / під заг. ред. акад. АН УРСР Білодіда І. К. — К. : Наук. думка, 1980. — Т. 11 : Х–Ь. — 566 с.
3. Барабаш К. Діти Ріфеншталь [Електронний ресурс] / К. Барабаш. — Режим доступу : <http://m.tyzhden.ua/publication/141132>.
4. Корконосенко С. Г. Основи журналістики [Електронний ресурс] / С. Г. Корконосенко. — М. : Аспект Пресс, 2001. — 287 с. — Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/412073/>.
5. Кухарчук Р. Жанры журналистики: просто о сложном / Р. Кухарчук // Новый журналист. Как освоить медиапрофессию. — К. : Светлая звезда, 2014. — 293 с.
6. Маклюен М. Понимание медиа [Электронный ресурс] / М. Маклюен ; [пер. с англ. В. Николаева]. — М. : Жуковский : КАНОН-прес-Ц, 2003. — 464 с. — Режим доступу : http://yanko.lib.ru/books/media/mcluhan-understanding_media.pdf.
7. Малькова Л. Современность как история. Реализация мифа в документальном кино [Электронный ресурс] / Л. Малькова. — М. : Материк, 2001. — 188 с. — Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/536616/>.
8. Цвик В. Л. Введение в журналистику [Электронный ресурс] / В. Л. Цвик. — М. : МНЭПУ, 2000. — 77 с. — Режим доступу : <http://dedovkgu.narod.ru/bib/cvik.htm>.
9. Шелія М. Інтерв'ю з режисером-документалістом В. Манським [Електронний ресурс] / М. Шелія. — Режим доступу : <http://medialab.online/news/putin-meni-ne-mensch-tsikavy-j-nizh-divchy-na-z-tatu/>.
10. Eitzen D. When Is a Documentary? : Documentary as a Mode of Reception [Електронний ресурс] / D. Eitzen. — Режим доступу : http://www.columbia.edu/itc/film/gaines/documentary_tradition/Eitzen.pdf.
11. <https://vk.com/wall-4411020?q=бapp>.

УДК 004.77+316.77

О. О. Порпуліт

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тенденції пере-інженерування актора інформаційно-комунікаційної взаємодії в умовах глобалізованого суспільства

Порпуліт О. О. Тенденції пере-інженерування актора інформаційно-комунікаційної взаємодії в умовах глобалізованого суспільства. У фокусі уваги автора комунікаційна взаємодія, орієнтована на новітні інформаційно-комп'ютерні технології, скерована в сучасному глобалізованому світі не на тотожність суб'єктів взаємодії, а на їх розбіжності, відмінності; націлена на збереження й утримання складності й суперечливості світу людей, завдяки чому виникатиме можливість формування нових